

AUTHENTICA

Colecția **Authentica** este coordonată de
Raluca Lazarovici Vereș

RÎBNIȚA ÎNSÂNGERATĂ.
MĂRTURII DIN ACELE ZILE

Cu o corespondență între supraviețuitori

Prefață de Radu IOANID
Introducere de Paul A. SHAPIRO
Argument de Ofelia THIRER
Postfață de Mihaela GLIGOR

Ediție de Mihaela GLIGOR și Ofelia THIRER

Ratio et Revelatio
2024

Redactor: Raluca Lazarovici Vereş
Coperta: Gabi Giuluşan
D'TP: Paula Cionca

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Rîbniţa însângerată : mărturii din acele zile : cu o

corespondenţă între supravieţuitori / ed.: Mihaela Gligor,

Ofelia Thirer ; pref. de Radu Ioanid ;

introd. de Paul A. Shapiro ; argument de Ofelia Thirer ;

postf. de Mihaela Gligor. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2024

Conţine bibliografie

ISBN 978-630-6657-12-4

I. Gligor, Mihaela (ed. ; postf.)

II. Thirer, Ofelia (ed. ; pref.)

III. Ioanid, Radu (pref.)

IV. Shapiro, Paul A (pref.)

94

323.1

© Copyright: Ratio et Revelatio, 2024, pentru prezenta ediţie.

Pe copertă: detaliu dintr-o lucrare executată în închisoarea din Rîbniţa de Mişu Wolf, mort în masacru. (Mai multe informaţii despre lucrare se găsesc în Anexa 3 a acestui volum)

Editura Ratio et Revelatio

Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183

e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	7
PREFAȚĂ de Radu IOANID	11
INTRODUCERE ȘI CONTEXT ISTORIC de Paul A. SHAPIRO	17
ARGUMENT de Ofelia THIRER	49
PARTEA I	
1. Rîbnița însângărată. Mărturia supraviețuitorului Pinhas Fischbach	63
2. Anexă la materialul „Rîbnița însângărată. Mărturia unui supraviețuitor.”	75
3. Fotografia lui Pinhas Fischbach	79
4. Fotografii din Caietul lui Pinhas Fischbach	80
PARTEA A II-A	
1. Isac Valter, „Amintiri”, în United States Holocaust Memorial Museum Archives, RG-25.021, Records of the Federation of Jewish Communities of Romania, reel 15, folder 370. Reproduse cu permisiune.	83
2. Articolul „O filă din cronica luptei fasciste. Omagiu celor căzuți la Rîbnița” semnat de Iosif Valter și publicat în ziarul <i>Scînteia</i> , Anul XXXVIII, Nr. 8007, luni, 17 martie 1969, p. 2, cu ocazia comemorării a 25 de ani de la Masacrul de la Rîbnița.	93
3. Fotografia lui Iosif Valter (Isac Walter)	97
PARTEA A III-A	
Corespondența dintre Ihiel Benditer, Matei Gall și Pinhas Fischbach	99
ANEXE	
Anexa 1	
Documente aparținând Fondului Documente Elaborate de Deținuții Comuniști și Socialiști în Închisori și Lagăre – inv. 3027 (dosar 337, dosar 338, dosar 339, dosar 340),	

aflate în păstrare la Arhivele Naționale ale României / Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale. Reproduse cu permisiune.	173
Anexa 2 Trei scrisori ale lui Ihiel Benditer către prieteni în încercarea de a strânge material pentru editarea unui volum despre Vapniarca	191
Anexa 3 Scrisoarea doamnei Sali Abramovici către Ihiel Benditer	195
Anexa 4 Scrisoarea lui Gottfried Schubert către Ihiel Benditer	199
Anexa 5 Pagina de gardă a volumului <i>Eclipsa</i> , cu autograful lui Matei Gall	207
Anexa 6 Surse bibliografice despre Rîbnița	209
POSTFAȚĂ de Mihaela Gligor	211
INDEX GENERAL	215

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față conține documente de arhivă, mărturii personale, corespondență, fotografii și diverse alte manuscrise. Majoritatea materialelor sunt parte a bogatei arhive personale a profesorului Ihiel Benditer, păstrată cu sfințenie de fiica sa, Ofelia Thirer. Acestea sunt completate de o serie de documente ce aparțin Fondului *Documente Elaborate de Deținuții Comuniști și Socialiști în Închisori și Lagăre* – inv. 3027 (dosar 337, dosar 338, dosar 339, dosar 340), aflate în păstrare la Arhivele Naționale ale României / Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale și reproduse în Anexa 1 a acestui volum cu permisiunea scrisă a Arhivelor Naționale. Volumul conține și mărturia lui Isac Walter, păstrată la *United States Holocaust Memorial Museum Archives* și produsă cu permisiune.

Documentele reunite aici nu au fost publicate niciodată împreună, ediția de față fiind prima realizată, de unde și importanța ei pentru cercetătorii interesați de istoria deportărilor în Transnistria și, mai ales, de masacrul de la Rîbnița și povestea tulburătoare a celor trei supraviețuitori: Matei Gall, Pinhas Fischbach și Iosif Valter (Isac Walter).

Transcrierea și editarea corespondenței, caietului lui Pinhas Fischbach și a mărturiei lui Iosif Valter (Isac Walter) s-au făcut cu respectarea normelor ortografice actuale. Doar documentele păstrate la Arhivele Naționale ale României / Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale au fost transcrise întocmai, păstrându-se mici greșeli gramaticale sau formulări specifice.

Am ordonat scrisorile cronologic. Am păstrat antetele originale, ca de altfel și titlurile pentru lucrările citate în scrisorile incluse aici. Acolo unde a fost absolută nevoie, am introdus note explicative. Nu am încărcat textul cu explicații pentru persoanele, cărțile sau evenimentele bine cunoscute de cititorul avizat. Pentru uniformizare, titlurile cărților și revistelor menționate au fost redactate cu italice, iar cele ale articolelor între ghilimele.

Am ales să folosim numele Rîbnița și am păstrat Râbnița doar acolo unde am preluat diverse citate, cu indicarea sursei. La fel, am folosit peste tot Vapniarca, și nu Vapniarka, Wapniarca sau Wapniarka, așa cum apare uneori în mărturii și scrisori. La numele celor trei corespondenți, am uniformizat Matei Gall (cu excepția scrisorii lui Schubert, redată în Anexă, unde am păstrat Gal) și Ihiel Benditer (așa cum a semnat în Israel), chiar dacă în unele cazuri în scrisori au apărut Gal și Ichiel sau Ichil. În cazul lui Iosif Valter am păstrat și numele Isac Walter sau Iosif Walter.

În mărturii și scrisori, ca de altfel și în documentele redade în Anexe, apar nume diferite pentru aceleași persoane, precum Andrei Bernat, Bernath sau Bernad și Lazăr Grünberg, Grinberg sau Grimberg. Le-am păstrat în forma în care apar în fiecare document. Completările făcute în text le-am marcat între croșete, de exemplu: împlinise[ră], iar greșelile evidente le-am semnalat cu [sic!]. Am introdus corecturi tacite acolo unde am considerat că e absolută nevoie.

Din motive ce țin de protejarea intimității urmașilor celor menționați în scrisori, în majoritatea cazurilor am suprimat adresele poștale, acest lucru fiind menționat de fiecare dată în notele de subsol.

Prezenta ediție are un scop documentar. Intenția ei este una strict științifică și anume aceea de a completa – prin documente de primă mână – istoria unui eveniment unic prin cruzimea lui.

Adresăm calde mulțumiri istoricului Radu Ioanid, Ambasador al României în Israel, pentru bunăvoința pe care ne-a arătat-o și pentru Prefața sa generoasă.

Mulțumirile noastre se îndreaptă și către istoricul Paul A. Shapiro, director al *Center for Advanced Holocaust Studies de la United States Holocaust Memorial Museum*, Washington D.C., a cărui Introducere întregeste strălucit volumul. Datorită prof. Shapiro, volumul de față reproduce și amintirile lui Isac Walter, ce se găsesc la *United States Holocaust Memorial Museum Archives*, RG-25.021, Records of the Federation of Jewish Communities of Romania, reel 15, folder 370. Mulțumim mult pentru permisiunea

de a le include aici și completa, astfel, volumul cu o mărturie de o valoare istorică deosebită.

Mulțumiri Editurii Ratio et Revelatio din Oradea pentru publicarea acestui volum-document care, suntem convinse, va stârni discuții aprinse în mediile istorice din România.

Dedicăm acest volum memoriei celor ce au pierit la Rîbnița și supraviețuitorilor teribilului masacru. Să le fie amintirea binecuvântată!

Mihaela GLIGOR și Ofelia THIRER
septembrie 2024

PREFAȚĂ

Vapniarca și Rîbnița: orori concentraționare ale Transnistriei*

Radu IOANID

Acest volum conține corespondența dintre Ihiel Benditer, Pinhas Fischbach și Matei Gall, toți foști internați în lagărul de la Vapniarca din Transnistria, corespondență care se referă cu precădere la masacrul de la Rîbnița din martie 1944. Fischbach și Gall au fost deținuți și în închisoarea de la Rîbnița, aflată tot în Transnistria, fiind doi din foarte puținii supraviețuitori ai masacrului de acolo.

La 18 martie 1944,¹ o companie de calmâci înrolați în Waftenn SS sub îndrumarea unui gardian de închisoare cu numele Văluță a asasinat peste 200 de deținuți internați în închisoarea orașului Rîbnița din Transnistria. Între acești deținuți se aflau 54 de evrei comuniști transferați la Rîbnița din lagărul Vapniarca din Transnistria. Iată cum descrie Matei Gall, unul dintre supraviețuitori, masacrul: „Din toată închisoarea scăpasem cinci oameni, trei întregi, doi răniți. Le-am cerut să ne ia de acolo, dar au plecat, nu era treaba lor. Erau [Pinhas] Fischbach [Fischbach] din Iași, rănit în picior, Iosub și Henry Moszes din Deva, atins de două gloanțe, Iosif [Isac] Walter. În timp ce-l pansam pe Moszes, am văzut pe geam că vin iar kalmucii. [Isac] Walter, care era la demisol, a reușit să sară gardul, au tras după el, dar a scăpat, l-au luat localnicii și l-au dus la partizanii ruși trimiși să facă diversiuni. Eu m-am băgat iar sub cadavre. Pe Iosub l-au ucis. Kalmucii au furat tot ce se putea din bagaje și au dat foc la închisoare, cu paiele din saltele. Ei stăteau afară ca un fel de cordon. M-am băgat într-un butoi de murături aflat la etaj. După ceva timp, kalmucii au plecat. L-am lăsat pe

¹ Așa cum își amintea Matei Gall.

Moszes, pansat, într-o cameră care nu arsese și l-am luat pe Pincu Fischbach în spate, am ieșit. Ne-am ascuns la vreo 300 de metri într-o gaură de obuz.”²

Pentru a înțelege cum au ajuns o parte din evreii români deportați în Transnistria în închisoarea din Rîbnița este necesară o scurtă prezentare a lagărului de la Vapniarca. Acesta, aflat sub administrația românească a Transnistriei, a fost utilizat inițial pentru internarea evreilor localnici și a altor categorii de deținuți. În primăvara anului 1942, jandarmii români au executat la Berezovca 300 de evrei localnici transferați aici de la Vapniarca.³ Lagărul de la Vapniarca a ajuns destinația evreilor comuniști și a evreilor acuzați de simpatii comuniste, toți aflați în România în urma unui ordin dat de Ion Antonescu la 28 decembrie 1941.⁴

La 11 ianuarie 1943, generalul C.Z. Vasiliu, secretar de stat la Ministerul de Interne și comandant al jandarmeriei, raporta președinției Consiliului de Miniștri deportarea în Transnistria, în septembrie 1942, a unui număr de 1487 de evrei din următoarele categorii:

„1). – Evrei suspectați pentru acțiune comunistă, care la data evacuării se găseau liberi pe teritoriul țării, în total 996.

2). – Evrei comuniști condamnați aflați în penitenciare, în curs de executarea pedepselor, în total 85.

3). – Evrei comuniști deținuți în Lagărul Tg. Jiu, în total 406.”⁵

La 9 noiembrie 1942, Guvernământul Transnistriei raporta lui Ion Antonescu că numărul de deținuți evrei de la Vapniarca era de 1179, descriind condițiile de internare de acolo astfel: „Situția

² Toma Roman Jr., interviu cu Matei Gall, „Am stat o noapte sub cadavre”, *Jurnalul Național*, 29 mai 2009, disponibil online: <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/am-stat-o-noapte-sub-cadavre-509003.html>.

³ United States Holocaust Memorial Museum/Serviciul Român de Informații, RG 25.004M, fond 39181, vol. 5.

⁴ AMR, fond 25-Armata a 3-a, dosar nr. 1129, f. 28 în Ottmar Trașcă (editor), „Chestiunea evreiască” în *documente militare române, 1941-1944*, Institutul European și Institutul „Elie Wiesel”, București, 2010, document 163, pp. 384-385.

⁵ Arhiva (A) Ministerului Afacerilor Externe (MAE), fond Problema 33, volumul 23, f. 835-837 în Ottmar Trașcă (editor), „Chestiunea evreiască”, *op.cit.*, document 362, pp. 731-733.

în care se găsesc acești internați în lagărul dela Vapniarca este foarte precară. Noi nu am avut și nu avem posibilitatea să-l dotăm cu cele necesare unei cât de modeste posibilități de cazare, căci abia putem face față marilor nevoi de dotare a spitalelor de răniți. Cea mai mare parte dintre internații în lagăr la Vapniarca au venit în haine de vară, așa cum se găseau în lagărele din țară, fără bagaje, nu au nici o legătură cu cei din țară, nu pot primi nici un ajutor dela ei, nu au nici un ban.”⁶

Matei Gall menționează că existau la Vapniarca și alte categorii de deținuți: „[...] au adus acolo și câteva grupe mici de țigani, pe martori[i lui Iehova], ceva infractori de drept comun. Ultimii îți furau și șapca din cap, dacă nu te păzeai. Din cauza asta se făcuse o așa-zisă carceră, de fapt o groapă de 3 metri, unde cei pedepsiți erau băgați 24 sau 48 de ore, fără mâncare, păziți de o santinelă. Martorii [lui Iehova] erau foarte ciudați, dogmatici. Stăteau izolați, se rugau toată ziua. Pe foamea aia, refuzau orice aliment ce ar fi fost suspect că avusese contact cu carnea. La un moment dat, ni s-a dat carne de cal și ei nu voiau nici să mănânce legume fierte în același cazan cu carnea sau cartofi prăjiți în uleiul în care mai stătuse ceva de origine animală. Iehoviștii basarabeni fuseseră persecutați și de sovietici, fiindcă nu voiau să pună mâna pe armă. Stăteau izolați în podul clădirilor și făceau un fel de turte din mazăre zdrobită între pietrele din curte, cu asta trăiau.”⁷ Între deținuții evrei au existat și informatori ai conducerii lagărului, cum a fost Bubi Finchelstein, condamnat după război pentru faptele sale la pedepse grele de închisoare.

Bazat pe un document din perioada războiului găsit în arhivele de la Odessa, istoricul american Paul A. Shapiro descrie „meniul” zilnic de la Vapniarca astfel: „200 grame de pâine, 400 grame de mazăre furajeră, 15 grame de sare, câteva grame de ulei la

⁶ AMAE, fond Problema 33, volumul 23, f. 835-837 în Ottmar Trașcă (editor), „Chestiunea evreiască”, *op.cit.*, document 362, pp. 731-733.

⁷ Toma Roman Jr., interviu cu Matei Gall, „Am stat o noapte sub cadavre”, *Jurnalul Național*, 29 mai 2009, disponibil online: <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/am-stat-o-noapte-sub-cadavre-509003.html>.

câteva zile și 500 grame de lemne pentru a găti această mâncare. De Crăciun se dădea carne de cal.”⁸ Într-un raport nedatat din anul 1942, avocatul I. Stănculescu scria despre consecințele hrănirii cu mazăre furajeră: „În lagărul de la Vapniarka s’a produs o gravă intoxicație în urma hrănirii, aproximativ 6 luni, cu un soi de mazăre furajeră care produce ologeală. Mai întâi apar pe degetele picioarelor niște puncte negre-roșiatice, cu grave dureri mușchiulare și urinare, în urmă picioarele se mumifică. Aceste simptome mi s’au comunicat de doctorul dispensarului că se găsesc la aproape jumătate din cei internați.”⁹

Comisii guvernamentale succesive au analizat în perioada ianuarie-noiembrie 1943 eventuala eliberare și repatriere a evreilor români internați la Vapniarka. La 1 mai 1943, în urma ordinului emis de guvernatorul Transnistriei, George Alexianu, 427 de evrei eliberați de la Vapniarka erau trimiși în localitățile Olgopol (100), Savrani (127), Treidubi (200) din județele Balta și Golta, unde evreii respectivi au fost transportați sub escortă și supravegheați, existența lor fiind adesea încă și mai grea decât la Vapniarka.¹⁰ În noiembrie 1943, un număr de 54 de evrei comuniști internați la Vapniarka și condamnați la închisoare corecțională înainte de război au fost transferați în închisoarea din Rîbnița. Între 20 și 25 decembrie 1943 un număr de 163 de evrei foști internați în lagărul de la Vapniarka, unde comisiile succesive de revizuire îi găsiseră nevinovați, se reîntorceau în România trecând Nistrul prin punctul Tiraspol-Tighina.¹¹ În luna martie a anului 1944, 563 foști deportați în lagărul de la Vapniarka, internați inițial la

⁸ Paul A. Shapiro, „Vapniarka: The Archive of the International Tracing Service and the Holocaust in the East”, *Holocaust and Genocide Studies*, volumul 27, nr. 1, primăvara 2013, pp. 114-137, <https://doi.org/10.1093/hgs/dct003>. [A se vedea Introducerea, mai jos. (n.ed.)]

⁹ AMAE, fond Problema 33, volumul 21, f. 594-598 în Ottmar Trașcă (editor), „Chestiunea evreiască”, *op.cit.*, document 361, pp. 728-731.

¹⁰ Matatias Carp, *Cartea Neagră: Fapte și Documente; Suferințele Evreilor din România, 1940-1944*, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, București, 1946-1948, vol. 3, pp. 407, 428-429.

¹¹ Documents Concerning the Fate of the Romanian Jewry During the Holocaust (DCFRJDH), vol. 5, p. 539-540; DFRJDH, vol. 7, p. 610.

Grosulovo în Transnistria, au fost trimiși sub escortă în lagărul de la Târgu Jiu.¹²

Doi dintre comandanții lagărului de la Vapniarca au dat dovadă de cruzime și i-au supus pe deținuți la rele tratamente. Colonelul Ion C. Murgescu le-a spus deținuților la sosirea în locul de detenție că au venit „în lagărul morții”, de unde vor ieși „în patru labe” sau „în cârje”.¹³ Al doilea comandant, locotenent-colonelul Sever Burădescu, era fostul comandant al lagărelor de tranzit de la Vertujeni și Mărculești, unde evreii basarabeni au fost tratați cu sălbăticie, și el ca și Murgescu fiind condamnați ulterior pentru crime de război. În schimb, colonelul Sabin Matora, ultimul comandant de la Vapniarca, a implementat în condiții foarte grele repatrierea evreilor din acest lagăr transnistrean protejându-i asiduu și asigurându-le siguranța.

În 1990, ambasadorul Statului Israel, Zwi Mazel, a acordat post-mortem colonelului Sabin Matora, într-un moment solemn desfășurat la Ambasada Israelului, medalia și titlul de „Drept între popoare”, distincție conferită de Yad Vashem, iar din anul 2005, Inspectoratul Județean de Jandarmi Mureș a căpătat denumirea de Inspectoratul Județean de Jandarmi Mureș „Colonel Sabin Matora”.

* Acest text include pasaje reproduse din Radu Ioanid, *Holocaustul în România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu, 1940-1944*, Cuvânt înainte de Dennis Deletant, ediția a III-a revăzută și adăugită, Polirom, Iași, 2019.

---

¹² Matatias Carp, *Cartea neagră, op.cit.*, vol. 3, p. 412.

¹³ Idem, p. 357.